

Ελένη Λαδιά, «Η εσωγραφία μιας πεζογράφου. Από ένα ψυχοπνευματικόν μυθιστόρημα», Εκδόσεις Αρμός, Αθήνα 2019

«Εσωγραφία», αυτοβιογραφία «διαβάζει» ο αναγνώστης για να αναιρέσει τον ορισμό του όρου αμέσως μετά τον υπότιτλο της συγγραφέως και να επιστήσει στον εαυτό του την προσοχή ότι οι σελίδες που ανυπόμονα τον προσδοκούν αποτελούν «μυθιστόρημα». Η εκ νέου αναίρεση έρχεται με το μότο του Ουναμούνο που χρησιμοποιεί (διευκρινιστικά;) η συγγραφέας παίζοντας μαζί μας: «Δεν μ' αρέσει η ιστορία του. Μου αρκεί το μυθιστόρημά του. Κι όσο για τούτο, όλη η υπόθεση είναι να το φαντασθεί κανείς».

Το βιβλίο, λοιπόν, μας προειδοποιεί η Ελένη Λαδιά συνιστά «εσωγραφία», εξομολογητικό αυτοβιογραφικό κείμενο που αποσπάται, ωστόσο, από ένα «ψυχοπνευματικόν μυθιστόρημα». Επινοημένη δηλαδή αυτοβιογραφία; Ακόμη κι αν η απάντηση είναι καταφατική, η επινοήση, η μυθιστορία αποτελεί έκφανση της βιωμένης ιστορίας της. Από τον γρίφο μας απαλλάσσει με την «εξήγησή» της η ίδια η συγγραφέας: «Στο παρόν βιβλίο θα τονισθεί απλώς η εσωτερική ψυχοπνευματική πορεία μιας πεζογράφου και όχι τι προκάλεσε αυτήν την πορεία» (σ. 11). Ο αναγνώστης καλείται με σεβασμό, με κατάνυξη, να συναντήσει τη συγγραφέα που τον προσμένει με ανάλογη στάση στην αφήγηση της ψυχοπνευματικήςεσωγραφικής της πορείας.

Η αφήγηση δεν ακολουθεί τον συμβατικό χρόνο, αλλά πρωθύστερα και μεθεπόμενα παρατίθενται με τρόπο που εντείνουν το ενδιαφέρον του αναγνώστη, χωρίς να τον μπερδεύουν, γιατί το κείμενο διακρίνει μια βαθύτερη εσωτερική συνοχή. Όπως δεν μας μπερδεύουν οι υάλινοι μωσαϊκοί πίνακες που βρέθηκαν στο αίθριο του Νυμφαίου των Κεγγρεών. Η ίδια η συγγραφέας επινοεί τον καλύτερο παραλληλισμό του «τμητού» της έργου στις τελευταίες σελίδες του βιβλίου κλείνοντας, όπως άρχισε, τον χαρακτηρισμό του πονήματός της με μian άλλη «εξήγηση»: «Παρομοιάζω αυτό το Γραπτόν με τα πολύχρωμα υαλοθετήματα των Κεγγρεών, διότι είναι τέτοια η αρχιτεκτονική του [...] ώστε πάντα θα απομένει ένα τεμάχιο που με τον χρόνο κάποια νοητή συγκόλληση θα το καταστήσει ορατόν. Ακόμη και μέχρι να σταματήσω από κούραση ή θάνατο, θα έχω το περιθώριο μιας συμπλήρωσης» (σ. 335).

Από την παιδική κιόλας ηλικία αποκαλύπτεται ο πυρήνας αυτής της πορείας: «το καλόν και το κακόν», η διπλή όψη των πραγμάτων και το επιτακτικό ερώτημα «τι επιλέγω;». Κι όσο κι αν μοιάζει αυτονόητη η εκλογή του καλού, το κακόν συνιστά μια αντίρροπη γοητευτική δύναμη. «Ήμουν συνένοχος του κακού;»: είναι παιδί η Ελένη Λαδιά, όταν θέτει το ερώτημα και σ' αυτό τον ψυχολογικό εκβιασμό θα αποδώσει τις ταραχές και τη μελαγχολία της. Ένα παιδί που αισθάνεται συνυπεύθυνο του κακού, τον φόρτο μιας άγνωστης αποστολής χωρίς εντολοδόχο, ενοχές για όλου του κόσμου τ' άσχημα, και που θα τις κατανοεί προοδευτικά - χωρίς και να απαλλάσσεται από την αγωνία - με τη βοήθεια των μεγάλων συνοδοιπόρων που επιλέγει: Κίρκεγκωρ. Και πολύ πρόωρα, στην εφηβεία, το σκοτάδι που την κατακλύζει, όσο και να το μάχεται από παιδί, σαν να ξανοίγει με το χάιδεμα των λέξεων, με τον Καβάφη, με τον Ντοστογιέφσκι που θα γίνει ο «Φέντια της». Γόνιμες περιπλανήσεις από τον ψυχαρισμό, στον κομμουνισμό, στην αθεΐα, στον πανσλαβισμό έως την «αφύπνιση» του «είμαι Ελληνίδα». Ξέφωτα στο σκοτάδι που είναι πάντα εκεί, που παραφυλάει να την παρασύρει σ' έναν τρομερό διχασμό: «είχα δύο εαυτούς, ήμουν διπλή ή διχασμένη. Ο ένας διέθετε έναν γερό και αχόρταγο για γνώση νου, ενώ ο άλλος ήταν ένας κακομοίρης, λιπόψυχος και δειλός. [...] Ήταν τρομερό να βλέπεις πάντα και τις δύο όψεις ενός θέματος και μάλιστα ταυτοχρόνως. Ήταν απαίσιο να έχεις δύο ασυμφιλίωτες θελήσεις, εκφραζόμενες με την θετική και αρνητική σημασία του ρήματος: θέλω και δεν θέλω και μάλιστα ταυτοχρόνως» (σ. 63).

Πολλές από τις πνευματικές της εμπειρίες τις χαρίζει στους ήρωες των βιβλίων της ξεκινώντας από τις ανταμώνσεις της, στη δεκαετία των τριάντα της χρόνων, με τον Άγγελο και τον Διάβολο. Η Ελένη Λαδιά μιλά για την εσωτερική της πορεία, χωρίς να χάσει στιγμή από το πεδίο της τον αναγνώστη· απευθύνεται σ' αυτόν με μεγάλο σεβασμό και προσπαθεί, σκάβοντας ταυτόχρονα, όσο βαθύτερα μπορεί μέσα της, να τον καταστήσει κοινωνό και του συγγραφικού της έργου. Τα αποσπάσματα από τα βιβλία της που περιλαμβάνει η «εσωγραφία» διευκολύνουν κυρίως εκείνον τον αναγνώστη που δεν είναι αναγνώστης της· έως τώρα, γιατί με το «ψυχοπνευματικόν μυθιστόρημα» η Ελένη Λαδιά ανοίγει φιλόξενη θύρα κι ο επισκέπτης επιθυμεί να παρατείνει τη φιλοξενία έως ότου νιώσει ότι, επιτέλους, γνωρίζει καλά τη συνομιλήτριά του ανατρέχοντας στο σύνολο του έργου της.

Η περιδιάβαση δεν εγκλωβίζεται στα δικά της βιβλία, αλλά ανοίγει συνεχώς πορτοπαράθυρα προς τα έργα σπουδαίων συγγραφέων που την σημάδεψαν: ο «Έφηβος» και το «Υπόγειο» του Ντοστογιέφσκι, το βιβλίο του Ιώβ, ο Ρούντολφ Όττο και «Το Ιερόν» του που μετέφρασε πρόσφατα (για πρώτη φορά από τη γερμανική στην ελληνική γλώσσα, Αρμός, 2019), ο Κάφκα, ο Νίτσε κυρίως, ο Γιούνγκ και βέβαια οι «καθαρές πηγές», όπως χαρακτηρίζει τους «δικούς μας» Πλάτωνα, Αριστοτέλη, Πλωτίνο, Ποσειδώνιο, τους Προσωκρατικούς και πολλούς άλλους. Αλλά οι συγγραφείς αυτοί δεν παρατίθενται απλώς ως αναγνωρισμένες, και αναγνωρίσιμες, οφειλές. Η συγγραφέας τούς γνωρίζει τόσο καλά ώστε τους καθιστά ομοτράπεζους και είναι εξαιρετικά ενδιαφέρον ο διάλογος που αναπτύσσεται μεταξύ τους, ο οποίος εμπλουτίζεται και με τις γνώσεις της της χριστιανικής θεολογίας. Άπληστη αναγνώστρια η ίδια από τα παιδικά της χρόνια έχει κατακτήσει σε πλάτος και βάθος τη στοχευμένη της γνώση.

Χωρίς η ίδια να έχει καταφύγει ποτέ στην ψυχανάλυση, ψυχαναλύει τους ήρωές της και αυτοψυχαναλύεται μέσω των συμπεριφορών τους. Πρόκειται για μια οδυνηρή διαδικασία, αφού θέτει, αλλά εκείνα εμμένουν αναπάντητα, πολλά αγωνιώδη ερωτήματα· ταυτόχρονα τρέφει και τρέφεται από τον κόσμο των ονείρων, εφιαλτικό τις περισσότερες φορές, στον οποίο αποδίδει τον κυριότερο ρόλο στη συγγραφική και την πνευματική της πορεία· τριπλή η ζωή της: η καθημερινή πραγματικότητα, η συγγραφική και η ονειρική. Κάποτε μάλιστα κρατούσε «Ονειρολόγιον»· θα είχε ενδιαφέρον να διαβάσαμε ένα ακόμη «Τετράδιο ονείρων» όπως εκείνα που μας χάρισε η ΖυράνναΖατέλη («Τετράδια ονείρων», Καστανιώτης, 2017).

Οι ημικρανίες, η κατάθλιψη, η τρέλα, η αυτοκτονία, τα «κομποδέματα» του έρωτα είναι πάντα εκεί και παραφυλάνε. Υπάρχει, ωστόσο, αντίδοτο: η μελέτη, η συγγραφή, ο χορός, η μουσική (Βάγκνερ, Μότσαρτ, Σοπέν, Μάλερ, Μπρούκνερ, Στράους) κι αργότερα θα προστεθεί το αυτοκίνητο και η ελευθερία που της προσφέρει να προσεγγίζει τους αγαπημένους της χώρους, αρχαιολογικούς κυρίως «οροθετημένους από τα πέλματα των θεών», όπως τους χαρακτηρίζει, με όποιον, όποτε και για όσο επιθυμούσε (σ. 130). Τα ταξίδια! Αλβανία, Κωνσταντινούπολη, Ικόνιον, Απάμεια, Λαοδίκεια, Ιεράπολη, Έφεσος, Σμύρνη, Πέργαμος, Αϊβαλί, Μοσχονήσια, Σικελία, Μεγάλη Ελλάδα, Κύπρος, Αίγυπτος που της, και μας, προσφέρει πολλά στην κοπτική βιβλιογραφία· ταξίδια καταφύγια που οξύνουν νου και αισθητική. Σαν τον Καζαντζάκη, μεγάλες οι οφειλές της και στα ταξίδια και στα ονειράτα· θα μπορούσε να τα ανακηρύξει, όπως κι εκείνος, σε μεγάλους ευεργέτες της ζωής της. Αλλά και ανεξέλεγκτες δυνάμεις την επηρεάζουν, όπως η τρομαχτική δύναμη του ανέμου πάνω της που ως ενήλικη θα καταλάβει και θα ερμηνεύσει: «Ποιητές και καλλιτέχνες [...] διαισθάνονται εκείνο του οποίου την ορθότητα θα αποδείξει η επιστήμη. Κατάλαβα πως η γνώση και η συνειδητότητα δεν αφαιρούν την μαγεία μιας αίσθησης, αλλά αντίθετα φωτίζουν και αναδεικνύουν αναγλύφως τα σκοτεινά της σημεία» (σ. 49). Στα αντίδοτα και η ευγνωμοσύνη, όχι μόνο προς τους γονείς της και την προσφιλέστατη μητέρα της, αλλά με τη

βαθιά έννοια της δικαιοσύνης «να μην είμαι αγνώμων σε ό,τι μου προσφέρει η τύχη» (σ. 91), αναγνωρίζοντας πως η «τύχη» και σε στιγμές που ταύροι και ταυρομάχοι μάχονταν στην ψυχή της, άνοιγε, ουρανόθεν, δρόμους σωτηρίας σαν «ανθισμένη δένδροστοιχία» (σ. 113). Η τελευταία παράγραφος του βιβλίου της αρχίζει με την πρόταση: «Είμαι βαθιά ευγνώμων για την ζωή που μέχρι τώρα έζησα» (σ. 344).

Ορφικοί και Ομηρικοί ύμνοι, Νέκυια· Δήμητρα και Περσεφόνη· Ελευσίνα· Δ. Π. Παπαδίτσας. Από τα πιο σπουδαία κεφάλαια της «εσωγραφίας» της Ελένης Λαδιά (σσ. 181-226). Η συγγραφέας πιάνει το νήμα από την αρχή: η γνωριμία της με τον ποιητή που έγινε με τη μεσολάβηση του Καραντώνη. Ο στίχος του Παπαδίτσα «Για κομματάκια χαρές που ταπεινώνουν τα μεγάλα όνειρα και τις μεγάλες τόλμες» που την καθηλώνει. Γνωρίζει το έργο του, γνωρίζει τον άνθρωπο, ανακαλύπτουν μαζί τις μεγάλες συγγένειες: προστίθεται έτσι στο προσωπικό της πάνθεο «ένα άστρο προσγειωμένο στη γη» (σ. 187) που θα την συντροφεύσει, στον δικό της χωρόχρονο, για επτά έτη, χωρίς να παύσει ποτέ να την συντροφεύει από την ημέρα της γνωριμίας έως σήμερα με σημείο αναφοράς τον αρχαιολογικό χώρο της Ελευσίνας: «Η Ελευσίνα είχε γίνει για μας η μεγάλη Υπόσχεση, η μεγάλη Ειλικρίνεια, η μεγάλη Δύναμη, η μεγάλη Μνήμη και η μεγάλη Ανάμνηση. Η Ελευσίνα και ο ψυχικός καθαρισμός!» (σ. 212).

«Ο αγαπημένος του όντος», «Ποιητές και αρχαία Ελλάδα» και κυρίως τα «Ελευσινιακά Κείμενα» είναι αποκυήματα αυτής της σχέσης. Στα «Ελευσινιακά» κείμενά της περιλαμβάνονται οι από κοινού με τον Παπαδίτσα μεταφράσεις των Ορφικών και των Ομηρικών ύμνων. Το βιβλίο χαρίστηκε στον Δήμο της Ελευσίνας για να το χαρίζει με τη σειρά του στους επισκέπτες της πόλης.

Η Ελένη Λαδιά εξομολογείται στα εβδομήντα τρία της, όταν δηλαδή έχει διανύσει τη μεγαλύτερη απόσταση του δρόμου της, συνεπής με τη σχέση που έχει αναπτύξει με τον χρόνο: «Δεν είμαι ο άνθρωπος του παρόντος αλλά του παρελθόντος και του μέλλοντος, της νοσταλγίας και της προσδοκίας. Το παρόν της πραγματικότητας με τρομάζει τόσο, ώστε ξεφεύγω από τον χρόνο. Δεν μπορώ να αντιμετωπίσω το γιγνόμενο αλλά το γενησόμενο ή το γεγενημένο. [...] Ίσως γι' αυτό να αγαπώ τόσο πολύ τα αγάλματα και τα μουσεία. Εκεί όλα είναι στατικά και τα μελετάς χωρίς τις παροντικές αναταραχές. Έχανα συστηματικά το παρόν μου, περιμένοντας να γίνει παρελθόν για να το ανακαλύψω» (σ. 55). Ωστόσο δεν έμεινε έξω από αυτές τις ταραχές· ζει την κρίση, την περιγράφει, σκοπιανό, μεταναστευτικό, διδάσκει εθελοντικά στις φυλακές, παίρνει θέση στα τωρινά προβλήματα, μιλά για τον έρωτα, για την κατάθλιψη· λόγος παρρησίας αλλά και παραμυθίας.

Γεωργία Κακούρου Χρόνη

Η Γεωργία Κακούρου-Χρόνη είναι απόφοιτος της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, διδάκτωρ Φιλοσοφίας του ιδίου Πανεπιστημίου και κάτοχος masters του τμήματος Museum Studies του Πανεπιστημίου του Leicester. Διδάσκει στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο. Είναι υπότροφος του ιδρύματος Φουλμπράιτ. Έργα της: "Νίκος Καζαντζάκης - Νικηφόρος Βρεττάκος, δύο δημιουργοί συνομιλούν μέσα από το έργο τους" (Εκδόσεις "Φιλιπότης") και "Το αινιγματικό χαμόγελο της Ελένης" (Εκδόσεις "Λωτός"). Επίσης έχει ασχοληθεί με τη φιλολογική επιμέλεια βιβλίων. Πληθώρα άρθρων της, σε θέματα νεοελληνικής λογοτεχνίας και μουσειολογίας, έχει δημοσιευτεί σε επιστημονικά περιοδικά. Εργάζεται ως επιμελήτρια της Εθνικής Πινακοθήκης στο παράρτημα της Σπάρτης.